

Η ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΕΘΝΙΚΩΝ ΟΜΑΔΩΝ ΚΑΙ ΜΕΙΟΝΟΤΗΤΩΝ ΣΤΗΝ ΠΡΩΗΝ ΓΙΟΥΓΚΟΣΛΑΒΙΑ

Κωνσταντίνος Αντωνόπουλος
Λέκτορας Νομικής ΔΠΘ

1. Εισαγωγή: Οι σχέσεις μεταξύ των εθνοτήτων στο Βασίλειο της Γιουγκοσλαβίας (1918-1941) και στη διάρκεια του Β' Παγκοσμίου Πολέμου

Η πρώην Γιουγκοσλαβία (το Κράτος των Νοτίων Σλάβων), η οποία διαλύθηκε κατά την περίοδο 1991-1992, ήταν ένα πολυεθνικό Κράτος. Τον πολυεθνικό του χαρακτήρα αντανakλούσε το αρχικό όνομα της χώρας κατά την ίδρυσή της το 1918: Βασίλειο των Σέρβων, Κροατών και Σλοβένων. Οι εθνικές ομάδες οι οποίες αποτελούσαν τον πληθυσμό της είχαν πολύ ισχυρή εθνική, πολιτιστική και θρησκευτική ταυτότητα. Οι σχέσεις μεταξύ τους και η διατήρηση της ιδιαίτερης ταυτότητάς τους εντός του πλαισίου της συνταγματικής οργάνωσης του Κράτους απέτέλεσαν το σημαντικότερο ζήτημα της εσωτερικής πολιτικής της Γιουγκοσλαβίας από την ίδρυσή έως τη διάλυσή της. Ειδικότερα, η τελευταία επήλθε ως αποτέλεσμα των εντάσεων μεταξύ των συστατικών εθνών της χώρας, λόγω της ριζικά διαφορετικής τους αντίληψης για το βαθμό αυτονομίας τους απέναντι στην κεντρική κυβέρνηση του Κράτους και τη θέση τους ως φορέων πραγματικής πολιτικής εξουσίας στην διακυβέρνηση της χώρας¹.

1. Σχετικά με την ιστορία και την πολιτικό-οικονομική κατάσταση της Γιουγκοσλαβίας βλ. F. Singleton, *A Short History of the Yugoslav Peoples*, Cambridge 1985. B. McFarlane, *Yugoslavia. Politics, Economics and Society*, London & New York 1988. J.B. Hoptner, *Yugoslavia in Crisis 1934-1941*, New York & London 1962. D. Lukac, *Genesis of Socialist Federal Republic of Yugoslavia*, in D. Blagojevic (ed.), *Nations and Nationalities of Yugoslavia*, Belgrade 1974. D. Djordjevic (ed.), *The Creation of Yugoslavia 1914-1918*, Oxford 1980. S.L. Burg, *Conflict and Cohesion in Socialist Yugoslavia*, Princeton 1983. I. Banac, *The National Question in Yugoslavia*, Ithaca & London 1984. P. Ramet (ed.), *Yugoslavia in the 1980s*, Boulder-London 1985. ιδ. *Nationalism and Federalism in Yugoslavia 1963-1983*, Indiana University Press 1984. L. Cohen & P. Warwick, *Political Cohesion in a Fragile Mosaic*, Boulder 1983. J. Simmie & J. Dekleva (eds.), *Yugoslavia in Turmoil: after self-mangement?*, London & New York 1991. I. Lapena, *Main Features of the Yugoslav Constitution*, 21 *ICLQ* 209 (1972). B. Bagwell, *Yugoslavian Constitutional Questions: Self-Determination and Secession of Member Republics*, 21 *Ga J Intl & Comp. L* 489 (1991). J. Zametica, *The Yugoslav Conflict*. *Adelphi Paper* 270, London 1992; M. Glenny, *The Fall of Yugoslavia*. *The*

Ήδη από τις διαπραγματεύσεις για την ίδρυση του νέου Κράτους, κατά τη διάρκεια του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου, μεταξύ της Σερβικής κυβέρνησης και των Νότιο-Σλάβων εκπροσώπων από την Αυστρο-Ουγγαρία, έγινε σαφές ότι οι τελευταίοι προσδοκούσαν καθεστώς πολιτικής και πολιτιστικής αυτονομίας στο υπό σύσταση Κράτος. Με άλλα λόγια, οι Κροάτες και οι Σλοβένοι επεδίωκαν τη σύσταση ενός αποκεντρωτικού, ομοσπονδιακού Κράτους στο οποίο η ιδιαίτερη εθνική τους ταυτότητα θα διατηρούνταν και θα αποτελούσε τη βάση για τη συμμετοχή τους στη διακυβέρνηση της χώρας². Ωστόσο, αυτό δεν έμελλε να πραγματοποιηθεί. Η Σερβική πολιτική ηγεσία αντιλαμβανόταν την ίδρυση του νέου Κράτους ως την εκπλήρωση της αυτοδιάθεσης ενός ενιαίου έθνους, των Νότιων Σλάβων. Η Σερβία, η οποία απέκτησε την ανεξαρτησία της το 1878, θεωρούσε ότι ήταν ο απελευθερωτής των Νοτίων Σλάβων ως σύνολο. Η συμμετοχή της στους Βαλκανικούς Πολέμους του 1912-13 και τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, με τις συνεπαγόμενες θυσίες, παρουσιάστηκαν ως δικαιολογία για τη θεμελίωση της Σερβικής υπεροχής στο νέο Κράτος. Έτσι το Βασίλειο των Σέρβων, Κροατών και Σλοβένων ανακηρύχθηκε την 1η Δεκεμβρίου 1918 με βάση τους όρους της Σερβίας. Οι Κροάτες και οι Σλοβένοι ήταν αντιμέτωποι, από την μια πλευρά, με τον ισχυρό και εμπειροπόλεμο Σερβικό στρατό, και από την άλλη με τις διεκδικήσεις της Ιταλίας στην Ίστρια και Δαλματία, οι οποίες αποτελούσαν τμήματα του εδάφους της Σλοβενίας και Κροατίας³. Εξαιτίας των Ιταλικών διεκδικήσεων, οι τελευταίες επέλεξαν την ένωση με τη Σερβία.

Το νεοσύστατο Βασίλειο ιδρύθηκε επάνω στη βάση της εσφαλμένης ύπαρξης ενιαίου Γιουγκοσλαβικού έθνους και ήταν συγκεντρωτικό στην συνταγματική του οργάνωση. Το Σύνταγμα του βασίστηκε στο Σερβικό Σύνταγμα του 1903 και ο Σέρβος Βασιλεύς έγινε ο Αρχηγός του νέου Κράτους. Η εκτελεστική εξουσία και η διοίκηση στελεχώθηκαν αποκλειστικά από Σέρβους. Η πραγματική κατάσταση,

Third Balkan War, London 1992. M. Weller, The International Response to the Dissolution of the Socialist Federal republic of Yugoslavia, 86 AJIL 569 (1992).

2. Βλ. Singleton σσ. 125-131. Djordjevic ο.π. σημ. 1. Burg σσ. 12-15. Banac σ. 406 επ. Οι Κροάτες και οι Σλοβένοι είναι Καθολικοί ενώ οι Σέρβοι είναι Ορθόδοξοι. Η διαφορετική εθνική ταυτότητα των Μαυροβουνίων, Βόσνιων Μουσουλμάνων και των Μακεδόνων Σλάβων αναγνωρίστηκε μετά το τέλος του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου.

3. Η Ιταλία βάσισε τις διεκδικήσεις της στη μυστική Συνθήκη του Λονδίνου του 1915 με βάση την οποία οι άλλες Δυνάμεις της *Entente* υποσχέθηκαν σ αυτή την εκχώρηση των συγκεκριμένων εδαφών της Αυστρο-Ουγγαρίας εάν συμμετείχε στον Πόλεμο στο πλευρό τους. Η Σερβική κυβέρνηση, η οποία ήταν μέλος της *Entente* αγνοούσε τους όρους της συνθήκης. Βλ. Singleton σ. 130. Burg σσ. 13-15.

η οποία δημιουργήθηκε, είχε ως αποτέλεσμα την έντονη δυσαρέσκεια των Κροατών και Σλοβένων εξαιτίας του αποκλεισμού τους από τη διακυβέρνηση της χώρας. Οι Κροάτες, ειδικότερα, εξέφρασαν περισσότερο έντονα την αντίθεσή τους προς την κεντρική, και ολοένα πιο αυταρχική, διακυβέρνηση του Κράτους από την, κυριαρχούμενη από τους Σέρβους, κυβέρνηση του Βελιγραδίου. Η περίοδος του μεσοπολέμου (1920-1939) χαρακτηρίζεται από την εμφάνιση του Κροατικού εθνικισμού ως αντίβαρο προς την κυβέρνηση της χώρας, η οποία θεωρούνταν Σερβική και όχι Γιουγκοσλαβική. Η ένταση μεταξύ των εθνικών ομάδων του Βασιλείου αυξήθηκε το 1929, εξαιτίας της εγκαθίδρυσης βασιλικής δικτατορίας, η οποία αποσκοπούσε να αντιμετωπίσει την ίδρυση χωριστού Κροατικού Κοινοβουλίου στο Ζάγκρεμπ, και το 1934 με τη δολοφονία του Βασιλέως Αλεξάνδρου στη Μασσαλία από Κροάτες εθνικιστές⁴. Οι Κροατικές απαιτήσεις, ωστόσο, δεν απορρίφθηκαν στο σύνολό τους από την Γιουγκοσλαβική κυβέρνηση. Στα μέσα της δεκαετίας του 30 άρχισαν διαπραγματεύσεις μεταξύ της κυβέρνησης του Βελιγραδίου και της Κροατικής ηγεσίας οι οποίες κατέληξαν το 1939 στο λεγόμενο sporazum, την αναγνώριση ευρείας αυτονομίας στην Κροατία. Το sporazum έμεινε ανενεργό εξαιτίας της κατάρρευσης της Γιουγκοσλαβίας το 1941 και της διάλυσης της από τις δυνάμεις του Άξονα.

Στη διάρκεια του Β' Παγκοσμίου Πολέμου ανακηρύχθηκε στο έδαφος της κατεχόμενης Γιουγκοσλαβίας το Ανεξάρτητο Κράτος της Κροατίας (NDH) με ηγέτη τον Ante Pavelic, αρχηγό της οργάνωσης Ustasa. Η ανεξάρτητη Κροατία ήταν ένα Κράτος-μαριονέτα της Ναζιστικής Γερμανίας και το καθεστώς Pavelic επιδόθηκε σε πολιτική της βίαιης αφομοίωσης του Σερβικού πληθυσμού της Κροατίας. Η πολιτική αυτή είχε ως αποτέλεσμα να διαπραχθούν φρικιαστικές αγριότητες εναντίον των Σέρβων, οι οποίες έλαβαν διαστάσεις γενοκτονίας. Εκτιμάται, ότι 350.000 - 700.000 Σέρβοι θανατώθηκαν από το καθεστώς των Ustasa, 300.000 επιπλέον εκδιώχθηκαν από την Κροατία και χιλιάδες άλλοι εξαναγκάστηκαν να ασπασθούν το Καθολικό δόγμα⁵. Στη διάρκεια του Πολέμου η αντίσταση κατά των δυνάμεων του Άξονα πραγματοποιήθηκε από αντιφασιστικό συνασπισμό, στον

4. Η δολοφονία προετοιμάστηκε και εκτελέστηκε από την Ustasa, ακραία Κροατική εθνικιστική οργάνωση υπό την ηγεσία του Ante Pavelic, η οποία υποστηριζόταν από τη κυβέρνηση της φασιστικής Ιταλίας και ήταν υπεύθυνη για σειρά τρομοκρατικών πράξεων εναντίον του Βασιλείου της Γιουγκοσλαβίας. Βλ. Singleton σσ. 145-169. Hoptner σσ. 7-9. Burg σσ. 13-15.

5. Βλ. Singleton σσ. 177-179.

οποίο κυριαρχούσε το κομμουνιστικό κόμμα, υπό την ηγεσία του Josip B. Tito. Οι παρτιζάνοι του Τίτο, οι οποίοι επικράτησαν μετά το τέλος του Πολέμου, έθεσαν τα θεμέλια της Σοσιαλιστικής Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γιουγκοσλαβίας (SFRJ), η οποία διαλύθηκε την περίοδο 1991-1992, και απετέλεσαν την πολιτική ηγεσία της χώρας.

2. Το Πλαίσιο της Πολιτικής των Εθνοτήτων στη Σοσιαλιστική Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γιουγκοσλαβίας (SFRJ)

Η πολιτική και το ρυθμιστικό πλαίσιο προστασίας των εθνικών ομάδων στην μεταπολεμική Γιουγκοσλαβία βρίσκεται σε άμεση συνάρτηση με την εμπειρία των εθνικών εντάσεων του μεσοπολέμου, εξαιτίας του Σερβικού ηγεμονισμού κατά την περίοδο αυτή, και της σύγκρουσης μεταξύ Σέρβων και Κροατών κατά τη διάρκεια του Β' Παγκοσμίου Πολέμου. Οι ίδιοι παράγοντες συνετέλεσαν έτσι ώστε το, κυριαρχούμενο από το Κομμουνιστικό Κόμμα της Γιουγκοσλαβίας, Αντιφασιστικό Συμβούλιο για την Εθνική Απελευθέρωση της Γιουγκοσλαβίας (AVNOJ) να αποφασίσει το 1943 την εισαγωγή του ομοσπονδιακού συστήματος για την διοικητική οργάνωση της μεταπολεμικής Γιουγκοσλαβίας.

Η Σοσιαλιστική Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γιουγκοσλαβίας αποτελούνταν από έξι ομόσπονδες δημοκρατίες (Σλοβενία, Κροατία, Βοσνία-Ερζεγοβίνη, Μαυροβούνιο, Σερβία και Μακεδονία) και δύο Αυτόνομες Επαρχίες (Κοσσυφοπέδιο και Βοϊβοντίνα), οι οποίες αποτελούσαν τμήμα του εδάφους της Σερβίας. Τα σύνορα των εδαφών των ομόσπονδων δημοκρατιών χαράχθηκαν επάνω στη βάση των ιστορικών εδαφικών μονάδων, οι οποίες ενώθηκαν το 1918 για να συσταθεί το Βασίλειο της Γιουγκοσλαβίας⁶. Παρόλο που κάθε ομόσπονδη δημοκρατία σκόπιμα θεωρούνταν η εθνική πατρίδα καθενός από τα συστατικά έθνη της Γιουγκοσλαβίας, η πραγματικότητα δεν ανταποκρίνονταν απόλυτα στην επίσημη πολιτική του νέου καθεστώτος. Έτσι, μόνον η Σλοβενία, από τις έξι ομόσπονδες δημοκρατίες, ήταν εθνικά ομοιογενής (90% του πληθυσμού της ήταν Σλοβένοι). Αντίθετα, η Βοσνία-Ερζεγοβίνη ήταν η λιγότερο εθνικά ομοιογενής ομόσπονδη δημοκρατία: ο πληθυσμός της αποτελούνταν κατά 41% από Μουσουλμάνους, 30,1% Σέρβους και 18,1% Κροάτες⁷. Η Κροατία, η Σερβία, το Μαυροβούνιο και η Μακεδονία είχαν

6. Βλ. Singleton σ. 209. Rusinow σσ. 131, 158.

7. Οι παραπάνω αριθμοί βασίζονται στην απογραφή του 1991. Βλ. επίσης, House of Commons, Session 1991-1992, Foreign Affairs Committee, First Report, Central and Eastern Europe: Problems of the Post-Communist Era, London, HMSO 1992, σ. xviii.

πληθυσμό σχετικά, αλλά όχι απόλυτα, ομοιογενή. Παρόλη την πληθυσμιακή υπεροχή, αντίστοιχα, των Κροατών (78% του πληθυσμού), των Σέρβων (85% του πληθυσμού), των Μαυροβουνίων (61,9% του πληθυσμού) και Σλάβων Μακεδόνων (64,8% του πληθυσμού), στις εν λόγω ομόσπονδες δημοκρατίες υπήρχαν σημαντικές πληθυσμιακές ομάδες διαφορετικών εθνοτήτων. Έτσι, το 14% του πληθυσμού της Κροατίας ήταν (ως το 1995) Σέρβοι. Η ΣΟΔ της Σερβίας είχε (και εξακολουθεί να έχει) μια μεγάλη Αλβανική (11,2% του πληθυσμού) και μια μικρότερη Ουγγρική κοινότητα (3,1% του πληθυσμού). Το Μαυροβούνιο περιλαμβάνει κοινότητες Μουσουλμάνων και Αλβανών (13,9% και 6,2% του πληθυσμού, αντίστοιχα). Τέλος, στην πρώην Γιουγκοσλαβική Δημοκρατία της Μακεδονίας (FYROM) κατοικεί πολυπληθής Αλβανική κοινότητα (21,5% του πληθυσμού)⁸.

Η Σοσιαλιστική Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γιουγκοσλαβίας αποτελούνταν από έξι συστατικά έθνη (Σέρβοι, Κροάτες, Σλοβένοι, [Βόσνιοι] Μουσουλμάνοι, Σλάβοι Μακεδόνες και Μαυροβούνιοι) και ένα αριθμό από εθνότητες (Αλβανοί, Ούγγροι, Τούρκοι, Ιταλοί, και άλλοι). Το καθεστώς των Σλάβων Μακεδόνων, των Μαυροβουνίων και των Μουσουλμάνων, ως συστατικών εθνών της Γιουγκοσλαβίας δεν αναγνωρίζονταν κατά τη διάρκεια του μεσοπολέμου. Οι Μαυροβούνιοι και οι Σλάβοι Μακεδόνες θεωρούνταν Σερβικής καταγωγής, ενώ οι [Βόσνιοι] Μουσουλμάνοι θεωρούνταν Σέρβοι ή Κροάτες, οι οποίοι εξισλαμίσθηκαν από τους Οθωμανούς Τούρκους. Οι [Βόσνιοι] Μουσουλμάνοι αναγνωρίστηκαν ως ξεχωριστό συστατικό έθνος της Γιουγκοσλαβίας το 1968, ενώ οι Σλάβοι Μακεδόνες το 1946. Ο χαρακτηρισμός των τελευταίων ως ιδιαίτερου έθνους δεν έχει γίνει αποδεκτός από την Ελλάδα και τη Βουλγαρία⁹. Επιπλέον, η παρουσία της αριθμητικά μεγάλης Αλβανικής κοινότητας στη Σερβική επαρχία του Κοσσυφοπεδίου

8. Βλ. House of Commons Session 1991-1992, Foreign Affairs Committee, Soviet Union/Developments in Central Europe, Minutes of Evidence, Wednesday 6 November 1991, Some Aspects of Ethnic Minority Problems in Yugoslavia, Annex F, σ. 36. House of Commons, Session 1991-1992, Foreign Affairs Committee, First Report, Central and Eastern Europe: Problems of the Post-Communist Era, London, HMSO 1992, σ. xviii.

9. Βλ. Rusinow σ. 148. Singleton σ. 163. House of Commons Session 1991-1992, Foreign Affairs Committee, Soviet Union/Developments in Central Europe, Minutes of Evidence, Wednesday 6 November 1991, Some Aspects of Ethnic Minority Problems in Yugoslavia, Annex F, σσ. 17, 40. Keesings Record of World Events 1991, σ. 38420. Πράγματι, το έδαφος της FYROM απετέλεσε αντικείμενο διεκδίκησης μεταξύ του Βασιλείου της Σερβίας (μετέπειτα Γιουγκοσλαβίας) και της Βουλγαρίας. Η τελευταία είχε αλλυτρωτικές βλέψεις σχετικά με τη συγκεκριμένη περιοχή κατά τη διάρκεια του μεσοπολέμου.

(79, 9% του πληθυσμού της περιοχής) και της σημαντικής Ουγγρικής κοινότητας στη Βοϊβοντίνη (επίσης στη Σερβία) συνηγόρησαν στο να χαρακτηρισθούν αυτές οι περιοχές Αυτόνομες Επαρχίες.

Ο χαρακτήρας του συστατικού έθνους αναγνωρίσθηκε σε πληθυσμούς, οι οποίοι μπορούσαν να θεωρηθούν ως Νότιοι Σλάβοι, ενώ το καθεστώς της εθνότητας απονεμήθηκε σε εθνικές ομάδες, που είχαν ήδη εθνική πατρίδα, με άλλα λόγια, η πλειοψηφία των οποίων είχε ήδη ασκήσει το δικαίωμα αυτοδιάθεσης με την ίδρυση ξεχωριστού, ανεξάρτητου Κράτους (π.χ. οι Αλβανοί και οι Ούγγροι). Εξαιτίας αυτού του γεγονότος οι εθνότητες της Γιουγκοσλαβίας δεν νομιμοποιούνταν να αποτελέσουν το εθνικό πληθυσμιακό υπόβαθρο για τη δημιουργία ομόσπονδης δημοκρατίας στα πλαίσια της Γιουγκοσλαβικής Ομοσπονδίας.

Το ομοσπονδιακό σύστημα διακυβέρνησης επάνω στη βάση, ότι κάθε συστατικό έθνος είχε την αντίστοιχη ομόσπονδη δημοκρατία ως ιστορική πατρίδα του και η δημιουργία των δύο Αυτόνομων Επαρχιών στο έδαφος της Σερβίας, αντανάκλουσε την πρόθεση των ιδρυτών της Γιουγκοσλαβικής Ομοσπονδίας να αποφύγουν με κάθε τρόπο οποιαδήποτε πιθανότητα επανεμφάνισης του Σερβικού ηγεμονισμού του μεσοπολέμου. Αυτή την τάση αντανάκλουσε η συνταγματική και πολιτική θεωρία της χώρας¹⁰. Τα συστατικά έθνη της Γιουγκοσλαβίας θεωρούνταν κυρίαρχα, ότι είχαν εισέλθει στην Ομοσπονδία ως αποτέλεσμα της δικής τους ελεύθερης επιλογής, ότι είχαν δικαίωμα αυτοδιάθεσης και απόσχισης, και ότι διατηρούσαν την Ομοσπονδία μέσω της ελεύθερης συνεργασίας τους. Το δικαίωμα απόσχισης ανήκε στα έθνη, ως σύνολο, της Ομοσπονδιακής Γιουγκοσλαβίας, αλλά όχι στις εθνότητες ή τις ομόσπονδες δημοκρατίες.

Σε αντίθεση με την ΕΣΣΔ, το Γιουγκοσλαβικό συνταγματικό πλαίσιο διακυβέρνησης δεν αποσκοπούσε στην εξαφάνιση ή υπέρβαση του ανταγωνισμού μεταξύ των εθνών του Κράτους μέσω της μοντερονοποίησης και της εκβιομηχάνισης με την εισαγωγή συγκεντρωτικής μαρξιστικής οικονομίας και διοίκησης. Αντίθετα, η ένταση ή αντιπαλότητα μεταξύ των συστατικών εθνών αντιμετωπίστηκε μέσω της ισότιμης συνύπαρξης τους και της εκτόνωσης των αντιθέσεών τους και όχι με την δημιουργία (όπως στην περίπτωση της ΕΣΣΔ) μιας υπερεθνικής συνείδησης η οποία θα καταργούσε την επιμέρους εθνική συνείδηση¹¹. Η αναγνώριση της ξεχω-

10. Βλ. Singleton σ. 209 επ. L. Rehak, *The Status of Nationalities in the SFRY*, στον Blagojevic (ed.) σ. 151. K. Hadzivasiliev, *National Equality and Social Self-Management*, στον ιδ. σ. 79. Burg σ. 26 επ. Rusinow σ. 158. Lapena *21 ICLQ* 209 (1972) . Ramet, *Nationalism and Federalism*, σσ. 20-83.

11. Βλ. Ramet, *Nationalism and Federalism*, σ. 40 & Κεφ. 3.

ριστής εθνικής ταυτότητας των λαών της Γιουγκοσλαβίας ήταν απόλυτα σεβαστή. Η απόπειρα κατά την περίοδο 1946-1964 να ακολουθηθεί η Σοβιετική πρακτική και να προαχθεί η ιδέα του Γιουγκοσλαβικού έθνους, της δημιουργίας, δηλαδή, ενός νέου και ενιαίου έθνους, το οποίο θα καταργούσε τον πολυεθνικό χαρακτήρα του Κράτους, εγκαταλείφθηκε. Η έννοια του Γιουγκοσλαβικού έθνους θεωρήθηκε ότι προάγει τον συγκεντρωτισμό της κυβέρνησης και ταυτίστηκε με τον Σερβικό ηγεμονισμό της περιόδου του μεσοπολέμου¹². Η κίνηση για την προαγωγή του Γιουγκοσλαβικού έθνους δημιούργησε την υποψία για συγκεκαλυμμένη απόπειρα της Σερβίας να κυριαρχήσει στην Ομοσπονδία, επειδή οι υποστηρικτές της ιδέας στην Ένωση Γιουγκοσλάβων Κομμουνιστών (LCY) ήταν Σέρβοι με επικεφαλής τον A. Rankovic, τον Αρχηγό της Μυστικής Αστυνομίας Κρατικής Ασφάλειας. Ωστόσο, ο εθνικός προσδιορισμός Γιουγκοσλάβος (αντί, Σέρβος, Κροάτης κλπ.) εισήχθη από το 1961 ως εναλλακτικός αυτοπροσδιορισμός για τις ανάγκες της απογραφής του πληθυσμού. Κατά την απογραφή του 1991, 5,6% του πληθυσμού της Γιουγκοσλαβίας δήλωσαν ότι ήταν Γιουγκοσλάβοι¹³. Επίσης, ο εθνικισμός, ο οποίος εκφράζονταν με αίτημα την απόσχιση από την Ομοσπονδία, θεωρούνταν ταυτόσημος με την κυριαρχία ενός έθνους σε βάρος των υπολοίπων και αντίθετος με το πνεύμα ελεύθερης συνεργασίας μεταξύ των λαών της Γιουγκοσλαβίας¹⁴.

Το συνταγματικό πλαίσιο διακυβέρνησης της Σοσιαλιστικής Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γιουγκοσλαβίας προέβλεπε αποκέντρωση της κυβερνητικής εξουσίας σε βάρος της Ομοσπονδιακής κυβέρνησης και προς όφελος των ομόσπονδων δημοκρατιών και των Αυτόνομων Επαρχιών. Οι ομόσπονδες δημοκρατίες της Γιουγκοσλαβίας (συμπεριλαμβανομένων των Αυτόνομων Επαρχιών του Κοσσυφοπεδίου και της Βοϊβοδίνια) απολάμβαναν απόλυτη ελευθερία οικονομικής διαχείρισης και υψηλό βαθμό πολιτικής αυτονομίας, που σταδιακά μετακίνησε το κέντρο πολιτικού σχεδιασμού και της λήψης αποφάσεων από την Ομοσπονδιακή κυβέρνηση στις επιμέρους δημοκρατίες¹⁵. Η διαδικασία λήψης αποφάσεων σε ομοσπονδιακό επίπεδο γινόταν μέσω Επιτροπών, στις οποίες συμμετείχαν ισό-

12. Βλ. Ramet, *Nationalism and Federalism*, σ. 40 & Κεφ. 3. Rusinow σ. 135. Hadzivasiliev σ. 84 επ. Rehak σ. 79.

13. Βλ. House of Commons, Session 1991-1992, Foreign Affairs Committee, First Report, Central and Eastern Europe: Problems of the Post-Communist Era, London, HMSO 1992, σ. xviii.

14. Βλ. Ramet, *Nationalism and Federalism*, σ. 59.

15. Βλ. Ramet, *Nationalism and Federalism*, σσ. 76-83. Lapenna, *21 ICLQ* 209 (1972), σ. 215 επ. Bagwell, *21 Ga J Intl & Comp. L* 489 (1991), σ. 515.

τιμα οι ομόσπονδες δημοκρατίες, αυτόνομες επαρχίες και η ομοσπονδιακή κυβέρνηση. Παράδειγμα αυτού αποτελεί η κατάργηση του αξιώματος του Αρχηγού Κράτους μετά από τον θάνατο του Προέδρου Τίτο και η αντικατάστασή του από το σύστημα οκταμελούς εναλλασσόμενης Συλλογικής Προεδρίας, στην οποία αντιπροσωπεύονταν οι έξι ομόσπονδες δημοκρατίες και οι δύο αυτόνομες επαρχίες. Πραγματικά, η εικόνα την οποία παρουσίαζε η διοικητική διάρθρωση της πρώην Γιουγκοσλαβίας ήταν μοναδική: η ομοσπονδιακή κυβέρνηση είχε τη θέση ισότιμου εταίρου των ομόσπονδων μονάδων και όχι τη θέση συντονιστή και ανώτατου λήπτη αποφάσεων δεσμευτικών για το σύνολο της ομοσπονδίας. Έτσι ως το 1991, μετά την εισαγωγή σειράς εκτεταμένων συνταγματικών μεταρρυθμίσεων από το 1964, η Γιουγκοσλαβία έμοιαζε περισσότερο με συνομοσπονδία ανεξάρτητων κρατών παρά με Ομοσπονδιακό Κράτος¹⁶. Ακόμη και η ίδια η Ένωση Γιουγκοσλάβων Κομμουνιστών ήταν αυτό το οποίο σήμαινε η ονομασία της: η ένωση των διαφορετικών κομμουνιστικών οργανώσεων που είχαν τη βάση τους στις ομόσπονδες δημοκρατίες και τις δύο Αυτόνομες Επαρχίες.

Αυτή η κατάσταση είχε ως αποτέλεσμα οι ολοένα αυξανόμενες διαφορές των ομόσπονδων δημοκρατιών μεταξύ τους ή μεταξύ των ομόσπονδων δημοκρατιών και της ομοσπονδιακής κυβέρνησης να προβάλλονται με εθνική χροιά. Ο ολοένα αυξανόμενος εθνικισμός στις ομόσπονδες μονάδες της Γιουγκοσλαβίας ενισχύθηκε σημαντικά εξαιτίας των έντονων οικονομικών διαφορών μεταξύ των εύπορων βιομηχανικών περιοχών του βορρά (Σλοβενία, Κροατία, Βοϊβοντίνα και περιφέρεια του Βελιγραδίου) και του φτωχού αγροτικού νότου (Μαυροβούνιο, Βοσνία-Ερζεγοβίνη, κυρίως Σερβία, Κοσσυφοπέδιο και Μακεδονία). Οι ομόσπονδες δημοκρατίες της Σλοβενίας και της Κροατίας εξέφραζαν, συνεχώς εντονότερα, τη δυσαρέσκειά τους για τη δυσανάλογα μεγάλη οικονομική συνεισφορά τους στον ομοσπονδιακό προϋπολογισμό και την οικονομική κακοδιαχείριση σε ομοσπονδιακό επίπεδο. Η δυσαρέσκεια αυτή γρήγορα έλαβε έντονο εθνικιστικό χαρακτήρα. Το αποτέλεσμα ήταν, ότι μετά την απόφαση της Κεντρικής Επιτροπής της Ένωσης Γιουγκοσλάβων Κομμουνιστών για πολυκομματικές εκλογές το 1989, να δημιουργηθεί έντονο εθνικιστικό κλίμα, αρχικά, στην Σλοβενία και, στη συνέχεια,

16. Με βάση τις συνταγματικές μεταρρυθμίσεις του Ιανουαρίου 1969 οι ομόσπονδες δημοκρατίες και οι Αυτόνομες Επαρχίες απέκτησαν το δικαίωμα να συμμετέχουν αυτόνομα στις διεθνείς σχέσεις της Ομοσπονδίας συνάπτοντας απευθείας επαφές με κυβερνήσεις τρίτων Κρατών. Κάθε ομόσπονδη δημοκρατία και «Αυτόνομη Επαρχία» διατηρούσε ειδικό Γραφείο Διεθνών Σχέσεων και είχε δική της Συντονιστική Επιτροπή Διεθνών Οικονομικών Σχέσεων. Βλ. Ramet σσ. 76-83. Zametica σσ. 10-11.

στην Κροατία, τη Βοσνία-Ερζεγοβίνη και τη Μακεδονία. Οι ομόσπονδες αρχές, οι οποίες προέκυψαν στις εκλογές του 1990 σ' αυτές τις δημοκρατίες, προέβλεπαν το αίτημα, αρχικά, περισσότερης αυτονομίας και, στη συνέχεια, της απόσχισης από την Ομοσπονδία. Τον Ιούνιο 1991 η Σλοβενία και η Κροατία αποσχίσθηκαν από τη Γιουγκοσλαβία και ανακήρυξαν την ανεξαρτησία τους. Με αυτή την ενέργεια άρχισε η βίαιη και αιματηρή διάλυση της Σοσιαλιστικής Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γιουγκοσλαβίας, η οποία ολοκληρώθηκε τον Μάιο 1992 μετά την ανακήρυξη της ανεξαρτησίας της Βοσνίας-Ερζεγοβίνης και της Νέας Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γιουγκοσλαβίας (Σερβία-Μαυροβούνιο).

Πριν από τη διάλυση της Γιουγκοσλαβίας, η χώρα συγκλονίσθηκε από δύο εσωτερικές κρίσεις με έντονη εθνικιστική χροιά και οι οποίες αποκάλυψαν ότι το εθνικό ζήτημα (οι σχέσεις μεταξύ των εθνών του Κράτους) όχι μόνον δεν είχε επιλυθεί μέσω της αποκεντρωτικής ομοσπονδιακής διοικητικής οργάνωσης, αλλά εξακολούθωσε να αποτελεί ένα υπαρκτό και συνεχιζόμενο πρόβλημα.

Η δυσαρέσκεια της ομόσπονδης δημοκρατίας της Κροατίας για οικονομικά ζητήματα εκφράσθηκε με την προβολή της ξεχωριστής Κροατικής πολιτιστικής ταυτότητας, και πιο συγκεκριμένα, της Κροατικής γλώσσας απέναντι στην επίσημη Σέρβο-Κροατική γλώσσα. Η διένεξη γρήγορα εξελίχθηκε σε γενικευμένη εκδήλωση του Κροατικού εθνικισμού¹⁷. Η αποκαλούμενη Κρίση της Κροατίας του Δεκεμβρίου 1971 κατεστάλη από τον Πρόεδρο Τίτο και την ακολούθησαν εκτεταμένες εκκαθαρίσεις στην Ένωση Γιουγκοσλάβων Κομμουνιστών σε ολόκληρη τη χώρα.

Τον Απρίλιο και Μάιο 1981, αμέσως μετά το θάνατο του Προέδρου Τίτο, η Γιουγκοσλαβία δοκιμάσθηκε από την μαζική εξέγερση των Αλβανών του Κοσσυφοπέδιου, η οποία έλαβε χώρα με εθνικιστικά και αποσχιστικά αιτήματα. Οι Αλβανοί του Κοσσυφοπέδιου ήταν δυσαρεστημένοι από το γεγονός ότι, ενώ αποτελούσαν την πλειοψηφία του πληθυσμού της περιοχής, οι διοικητικές θέσεις της Επαρχίας είχαν δοθεί σε Σέρβους. Αυτό το γεγονός έγινε αιτία να ξεσπάσουν ταραχές στην περιοχή το 1968, και στάθηκε αφορμή να ληφθούν μέτρα από την Ομοσπονδιακή κυβέρνηση για περισσότερη συμμετοχή των Αλβανών στη διοίκηση της περιοχής. Έτσι, ως το 1981 η συμμετοχή των Αλβανών στη διοίκηση της Επαρχίας αυξήθηκε σημαντικά. Παράλληλα με αυτήν την εξέλιξη αναπτύχθηκαν έντονες εθνικιστικές και αποσχιστικές τάσεις στο Κοσσυφοπέδιο, τις οποίες η τοπική κυβέρνηση ανέχθηκε και απέκρουσε από τις ομοσπονδιακές αρχές. Αποτέλεσμα ήταν η εξέγερση

17. Βλ. Keesings 1971-1972 σσ. 26213-25216, 25561. Ramet, *Nationalism and Federalism*, σσ. 104-143. Singleton σσ. 256-259. Burg σσ. 121-157. Rusinow σ. 137.

του 1981 με αίτημα την αναβάθμιση του Κοσσυφοπεδίου σε ομόσπονδη δημοκρατία της Γιουγκοσλαβίας, με συνέπεια οι Αλβανοί να θεωρηθούν συστατικό έθνος της χώρας, με δικαίωμα απόσχισης, και όχι απλά εθνότητα. Επιπλέον, υπήρξε σαφής διατύπωση του αιτήματος για απόσχιση από τη Γιουγκοσλαβία και ένωση με την Αλβανία. Η εξέγερση κατεστάλη βίαια από τον Γιουγκοσλαβικό Ομοσπονδιακό Στρατό με τη σύμφωνη γνώμη του συνόλου των υπολοίπων ομόσπονδων δημοκρατιών¹⁸. Η εξέγερση των Αλβανών του Κοσσυφοπεδίου είχε ως αποτέλεσμα την έντονη εκδήλωση, ως αντίδραση, του Σερβικού εθνικισμού, η οποία κορυφώθηκε το 1990 με την κατάργηση του καθεστώτος αυτονομίας της Επαρχίας και τη διαρκή παρουσία του Γιουγκοσλαβικού Στρατού στην περιοχή ως σήμερα¹⁹.

3. Η Πολιτική Προστασίας των Εθνικών Ομάδων της πρώην Γιουγκοσλαβίας στην Πράξη²⁰

Η πολιτική την οποία ακολούθησαν, κυρίως μετά το 1964, οι κυβερνήσεις της πρώην Γιουγκοσλαβίας αναφορικά με τις εθνικές ομάδες του Κράτους χαρακτηρίζεται από οκτώ άξονες:

1) Αναγνώριση της ιδιαιτερότητας και πλήρους ισοτιμίας όλων των εθνικών ομάδων του Κράτους όσον αφορά τα πολιτιστικά και γλωσσικά τους χαρακτηριστικά.

2) Η οργάνωση της χώρας ως Ομοσπονδιακού Κράτους με εκτεταμένη διοικητική αποκέντρωση, επάνω στη βάση των έξι συστατικών εθνών της Γιουγκοσλαβίας, αναγνώριση πολιτικής αυτοδιάθεσης και, θεωρητικά, του δικαιώματος απόσχισης (των εθνών και όχι των ομόσπονδων δημοκρατιών ή των εθνοτήτων).

3) Αναγνώριση της ανάγκης οικονομικής εξομοίωσης μεταξύ των ομόσπονδων μονάδων και του δικαιώματος ισότιμης χρήσης των οικονομικών πόρων για όλες τις εθνικές ομάδες.

4) Εκτόνωση των διαφορών μεταξύ των εθνικών ομάδων μέσω της οικονομικής και πολιτικής αυτοδιαχείρισης.

18. Βλ. Keesings 1981 σσ. 30949-30951. Ramet, *Nationalism and Federalism*, σσ. 156-171. Rusinow σσ. 158-159.

19. Βλ. Keesings 1990 σσ. 37172-3, 37325, 37725-6. Keesings 1991 σσ. 38375, 38420-1. Το Κοσσυφοπέδιο παρέμεινε σχετικά ήρεμο κατά την διάρκεια της σύρραξης, που ακολούθησε την διάλυση της Γιουγκοσλαβίας. Ωστόσο, εξακολουθεί να επικρατεί ένταση στις σχέσεις μεταξύ Αλβανών και της κυβέρνησης του Βελιγραδίου, με κίνδυνο να ξεσπάσει κύμα βίας στην περιοχή.

20. Βλ. Ramet, *Nationalism and Federalism*, σσ. 58-63.

5) Αποχή των θρησκευτικών ηγεσιών από δραστηριότητες εθνικιστικού περιεχομένου υπέρ ορισμένης εθνικής ομάδας του Κράτους.

6) Αναγωγή των σχέσεων μεταξύ των συστατικών εθνών σε σχέσεις μεταξύ ομόσπονδων δημοκρατιών μέσω της διοικητικής αποκέντρωσης.

7) Επιβεβαίωση και προαγωγή της δυαδικής συνείδησης των πολιτών: ιδιαίτερη εθνική συνείδηση ως μέλους ενός από τα συστατικά έθνη ή εθνότητας (π.χ. των Σλοβένων ως Σλοβένων) και γενικότερη Γιουγκοσλαβική συνείδηση ως πολίτες του Ομοσπονδιακού Κράτους (ο λεγόμενος Γιουγκοσλαβικός σοσιαλιστικός πατριωτισμός).

8) Εξίσου αποδοκιμασία των αποσχιστικών τάσεων και του συγκεντρωτισμού ως πολιτικά επικίνδυνων για το σύνολο των εθνών και εθνοτήτων του Κράτους.

Ένα πρώτο συμπέρασμα το οποίο προκύπτει από τις παραπάνω κατευθύνσεις είναι ότι, σε αντίθεση με τους ιθύνοντες της προπολεμικής Γιουγκοσλαβίας, η πραγματικότητα του πολυεθνικού χαρακτήρα του Κράτους αναγνωρίστηκε από τους Γιουγκοσλάβους κομμουνιστές και απετέλεσε την βάση για την διοικητική οργάνωση του Κράτους. Η εκτεταμένη διοικητική αποκέντρωση και η παροχή ουσιαστικών εγγυήσεων σεβασμού της ιδιαίτερης εθνικής ταυτότητας των συστατικών εθνών και άλλων εθνοτήτων αποσκοπούσε να αποτελέσει αντίβαρο στην εκδήλωση χωριστικών εθνικιστικών τάσεων και να λειτουργήσει προληπτικά εναντίον εθνικιστικών εντάσεων, οι οποίες προκάλεσαν εσωτερικές κρίσεις στην Γιουγκοσλαβία του μεσοπολέμου και οδήγησαν στη διάπραξη αγριστήτων σε βάρος εθνικών ομάδων κατά τη διάρκεια του Β' Παγκοσμίου Πολέμου. Το φάσμα του Σερβικού ηγεμονισμού του παλαιού Βασιλείου της Γιουγκοσλαβίας και η πολιτική γενοκτονίας των Κροατών Ustasa απετέλεσαν καταλυτικούς παράγοντες στη διαμόρφωση της πολιτικής για τις εθνικές ομάδες του Κράτους. Έτσι, η απόπειρα εξάλειψης των εθνικών αντιθέσεων μέσω της προσπάθειας να ενισχυθεί η διαμόρφωση αποκλειστικά Γιουγκοσλαβικής εθνικής συνείδησης απέτυχε, διότι ερμηνεύθηκε ως αναβίωση του Σερβικού εθνικισμού του μεσοπολέμου. Είναι δε σημαντικό το γεγονός, ότι η ύπαρξη μαρξιστικού και μονοκομματικού καθεστώτος δεν στάθηκε ικανή να επιβάλλει εκ των άνω την εφεύρεση ενός νέου και ισοπεδωτικού Γιουγκοσλαβικού έθνους. Ο λόγος έγκειται στο γεγονός, ότι οι Γιουγκοσλάβοι κομμουνιστές, ως άτομα, ήταν συγχρόνως Σέρβοι, Κροάτες, Σλοβένοι στην εθνική καταγωγή και η απόφασή τους το 1943 να λύσουν το ζήτημα των σχέσεων μεταξύ των εθνικών ομάδων του Κράτους μέσα στα πλαίσια μιας ενιαίας Γιουγκοσλαβίας, προϋπέθετε την αναγνώριση της ιδιαίτερης εθνικής ταυτότητας των λαών της Γιουγκοσλαβίας. Αυτό με τη σειρά του οδήγησε στην ουσιαστική εγκατάλειψη της έννοιας του Γιουγκοσλαβικού έθνους, όρου που προέβαλε η κυβέρνηση του Βασιλείου της Σερβίας το 1918 για να δικαιολογήσει τον ηγετικό ρόλο των Σέρ-

βων στην αυτοδιάθεση του συνόλου των Νότιο-Σλάβων. Παρόλη την ισχυρή επιθυμία μεγάλης μερίδας της ηγεσίας του κομμουνιστικού Κόμματος της Γιουγκοσλαβίας να ξεπεράσουν το ζήτημα των εθνοτήτων της χώρας μέσω της δημιουργίας ενός νέου σοσιαλιστικού έθνους η ιστορική εμπειρία του μεσοπολέμου και του Βα Παγκοσμίου Πολέμου ήταν τόσο έντονη που δεν μπορούσε να αγνοηθεί από τον πληθυσμό της χώρας και, κατά συνέπεια, από τη νέα πολιτική ηγεσία, η οποία υποτίθετο ότι είχε ισχυρό λαϊκό έρεισμα και αντανάκλούσε τις επιθυμίες της πλειοψηφίας του πληθυσμού. Η λυπηρή ιστορία της Γιουγκοσλαβίας του μεσοπολέμου ταύτισε ανεξίτηλα την έννοια Γιουγκοσλάβος, ως εθνικός προσδιορισμός, με την έννοια της αφομοίωσης εθνικών ομάδων και την απώλεια της εθνικής τους ταυτότητας υπό την κυριαρχία μιας από αυτές. Η εμπειρία, επιπλέον, του ακραίου Κροατικού εθνικισμού κατά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο κατέδειξε τη μορφή την οποία ήταν δυνατόν να λάβει μια συγκεκριμένη πολιτική εθνικής αφομοίωσης. Έτσι, η ιδέα του Γιουγκοσλαβισμού εγκαταλείφθηκε και στη θέση της προβλήθηκε η ιδέα του Γιουγκοσλαβικού σοσιαλιστικού πατριωτισμού, η οποία αναγνώριζε μεν την ιδιαίτερη εθνική συνείδηση των λαών της Γιουγκοσλαβίας αλλά, παράλληλα, καταδίκασε τον αντιδραστικό εθνικισμό, προβάλλοντας ως παραδεκτή την ιδέα του οργανικού (σε αντιδιαστολή με τον αφομοιωτικό) ή συνεταιριστικού Γιουγκοσλαβισμού. Έτσι, θεωρούνταν ότι εάν κάποιος ήταν καλός Κροάτης, Σέρβος, Σλοβένος, Αλβανός, ήταν αυτόματα και καλός Γιουγκοσλάβος. Με άλλα λόγια, από τη στιγμή που η Γιουγκοσλαβία ως Κράτος ήταν αποτέλεσμα της εκούσιας συνεργασίας και σύμπραξης των επιμέρους εθνών και εθνοτήτων της, η αλληλεγγύη κάποιου στο ιδιαίτερο έθνος και, κατ' επέκταση, στην ομόσπονδη δημοκρατία του, σήμαινε αυτόματα και αλληλεγγύη στην ευρύτερη οντότητα της Γιουγκοσλαβίας, η οποία προσέφερε το πλαίσιο για την ελεύθερη εκδήλωση της εθνικής του ιδιαιτερότητας. Η άποψη αυτή απετέλεσε μια γενναία απόπειρα συμβιβασμού δύο κατ' αρχήν αμοιβαία αποκλεισμένων εννοιών, του ιδιαίτερου έθνους (και αλλυτρωτικού εθνικισμού) και της υπαγωγής του σε ένα Κράτος, σε μια πατρίδα, περά του στενού του εδαφικού περιβάλλοντος, όπου θα συνυπάρχει με άλλα έθνη με τα οποία συνδέονταν ιστορικά με σχέσεις ανταγωνισμού, δυσπιστίας και εχθρότητας. Ο συμβιβασμός αυτός απέτυχε, όπως έδειξαν τα γεγονότα μετά το 1991. Ωστόσο, απετέλεσε τη βάση πολιτικής σε θέματα εθνικών ομάδων και μειονοτήτων, η οποία για μεγάλο χρονικό διάστημα θεωρούνταν παράδειγμα προς μίμηση για άλλα Κράτη με εθνικές, πολιτισμικές ή θρησκευτικές μειονότητες.

Η πρώην Γιουγκοσλαβία είχε τρεις επίσημες γλώσσες: τη Σέρβο-Κροατική, τη Σλοβένικη και τη Σλάβο - Μακεδονική. Όλες οι διεθνείς συνθήκες μεταξύ της Γιουγκοσλαβίας και άλλων Κρατών δημοσιεύονταν στις τρεις αυτές γλώσσες. Επι-

πλέον το Σύνταγμα της χώρας και άλλα νομικά κείμενα δημοσιεύθηκαν, εκτός από τις τρεις επίσημες γλώσσες, στην Ουγγρική και Αλβανική. Στις τρεις επίσημες γλώσσες της χώρας αναγράφονταν τα ονόματα των κυβερνητικών κτιρίων και των συστατικών στοιχείων επάνω στις συσκευασίες τροφίμων.

Η γλωσσική πολιτική της Γιουγκοσλαβίας έδινε έμφαση στην προστασία της γλώσσας του κάθε έθνους στην αντίστοιχη ομόσπονδη δημοκρατία. Έτσι, στη Σλοβενία, π.χ., όλες οι κινηματογραφικές ταινίες μεταγλωττίζονταν και όλες οι δικαστικές αποφάσεις διαβάζονταν στη Σλοβένικη γλώσσα.

Επιπλέον, στον τομέα της πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης οι μαθητές κάθε εθνικής ομάδας διδάσκονταν την εθνική-μητρική τους γλώσσα, ενώ περί τα τέλη της δεκαετίας του 1970 καταργήθηκε η υποχρέωση εκμάθησης άλλης Γιουγκοσλαβικής γλώσσας εκτός από τη δική τους. Στον τομέα της ανώτατης εκπαίδευσης η διδασκαλία ήταν δυνατόν να γίνει στην εθνική γλώσσα της συγκεκριμένης ομόσπονδης δημοκρατίας ή της εθνότητας που πλειοψηφούσε σε συγκεκριμένη περιοχή. Έτσι, ως το 1989, στο Πανεπιστήμιο της Πρίστινα στο Κοσσυφοπέδιο υπήρχε η δυνατότητα διδασκαλίας στην Αλβανική γλώσσα.

Τα δικαιώματα των εθνοτήτων ήταν σεβαστά σε όλες τις ομόσπονδες δημοκρατίες, οι οποίες διέθεταν μεγάλο ποσοστό του προϋπολογισμού τους για την δημιουργία ή ενίσχυση πολιτιστικών, εκπαιδευτικών προγραμμάτων και συλλόγων διαφόρων εθνοτήτων. Η Βουλγαρική κοινότητα που κατοικεί στην ΟΔ της Σερβίας εξέδιδε εφημερίδες και περιοδικά στη Βουλγαρική γλώσσα και απολάμβανε ραδιοφωνικές εκπομπές στα Βουλγαρικά. Στο Κοσσυφοπέδιο, όλοι οι νόμοι και κανονισμοί που εξέδιδε η τοπική κυβέρνηση δημοσιεύονταν στη Σέρβο-Κροατική, Αλβανική και Τουρκική. Στη Βοϊβοντίνια όλοι οι νόμοι και κανονισμοί της τοπικής κυβέρνησης δημοσιεύονταν σε πέντε γλώσσες: Σέρβο-Κροατική, Ουγγρική, Σλοβακική, Ρουμανική και Ρουθηνική. Στην ΟΔ της Κροατίας η Ιταλική κοινότητα ίδρυσε, με την ενθάρρυνση και επιχορήγηση της τοπικής κυβέρνησης, έναν από τους πιο δραστήριους πολιτιστικούς συλλόγους του Κράτους.

Κατά παρέκκλιση από την επίσημη κρατική πολιτική, που απαγόρευε την ανάμιξη των θρησκευτικών αρχών των διαφόρων δογμάτων σε δραστηριότητες εθνικού περιεχομένου, η Γιουγκοσλαβική κυβέρνηση ενθάρρυνε τη δημιουργία αυτοκέφαλης Ορθόδοξης Εκκλησίας στην ΟΔ της Μακεδονίας. Η κίνηση θεωρήθηκε ως έκφραση της ιδιαίτερης εθνικής ταυτότητας των Σλάβων Μακεδόνων, αλλά συνάντησε την έντονη αντίδραση του Ορθόδοξου Πατριαρχείου της Σερβίας²¹.

21. Βλ. Ramet, *Religion and Nationalism in Yugoslavia*, στο Ramet (ed.), *Religion and Nationalism in Soviet and East European Politics*, Duke Press Policy Studies, 1984, σσ. 149, 159-161.

Η προστασία των δικαιωμάτων των εθνικών ομάδων της Γιουγκοσλαβίας αντανακλώνταν στην αναλογική εκπροσώπηση τους στα μόνιμα στελέχη του Ομοσπονδιακού Γιουγκοσλαβικού Στρατού²² και στον διορισμό ανώτατων Κρατικών υπαλλήλων (π.χ. πρεσβευτών). Στην περίπτωση των τελευταίων, ο διορισμός τους βασίζονταν σε σύστημα εναλλαγής, έτσι ώστε άτομα όλων των εθνοτήτων να κατέχουν αυτές τις θέσεις στη διοίκηση του Κράτους. Έτσι, θυσιάζοντας την αξιοκρατική επιλογή στελεχών, μια χρονιά διορίζονταν Κροάτες, την άλλη Σέρβοι κλπ²³.

Τέλος, η πολιτική εγγυήσεων των δικαιωμάτων των εθνικών ομάδων στην πρώην Γιουγκοσλαβία είχε και την οικονομική της διάσταση. Σύμφωνα με το Μαξιστικό δόγμα η πολιτική ισότητα είναι αδύνατη χωρίς την οικονομική ισότητα. Έτσι, η Γιουγκοσλαβική κυβέρνηση θεώρησε ως ζήτημα ύψιστης προτεραιότητας την οικονομική ενίσχυση των πτωχών και λιγότερο ανεπτυγμένων περιοχών της Ομοσπονδίας, διότι θεωρούσε ότι το εθνικό ζήτημα της Γιουγκοσλαβίας δεν θα επιλύονταν ποτέ, εάν υπήρχε οικονομική ανισότητα στις επιμέρους ομόσπονδες δημοκρατίες και Αυτόνομες Επαρχίες. Σε εφαρμογή αυτής της πολιτικής μεγάλες οικονομικές επενδύσεις κατευθύνθηκαν προς το Κοσσυφοπέδιο επιδιώκοντας την εξάλειψη του Αλβανικού εθνικισμού μέσω της οικονομικής ανάπτυξης.

4. Η σημασία της διάλυσης της πρώην Γιουγκοσλαβίας για την προστασία των μειονοτήτων στο διεθνές δίκαιο.

Η Σοσιαλιστική Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γιουγκοσλαβίας διαλύθηκε εξαιτίας της σύγκρουσης μεταξύ των εθνικών ομάδων, οι οποίες αποτελούσαν τον πληθυσμό της. Οποιαδήποτε και εάν ήταν τα βαθύτερα αίτιά τους, οι αποσχίσεις των ομόσπονδων δημοκρατιών της Σλοβενίας, Κροατίας, Βοσνίας-Ερζεγοβίνης και Μακεδονίας δικαιολογήθηκαν επάνω σε εθνική βάση. Η Επιτροπή Εξωτερικών Σχέσεων της Βουλής των Κοινοτήτων στην Έκθεση για την Κατάσταση στην Κεντρική και Ανατολική Ευρώπη μετά την πτώση των σοσιαλιστικών καθεστώτων αναφέρει ότι ... Παρόλες τις οικονομικές διαφορές μεταξύ των Γιουγκοσλαβικών [ομόσπονδων] δημοκρατιών και τις συγκρουόμενες απόψεις για την επίτευξη της μετάβασης από ελεγχόμενη οικονομία [σε οικονομία ελεύθερης αγοράς], οι οικονομικοί παράγοντες καταλαμβάνουν δευτερεύουσα θέση μετά την έκφραση πολιτικών και εθνικιστικών αισθημάτων...²⁴ Αποτελεί, πράγματι, ειρωνεία, ότι η κα-

22. Ωστόσο, λίγο πριν τη διάλυση της Γιουγκοσλαβίας παρατηρήθηκε σημαντική αύξηση του αριθμού των Σέρβων μονίμων στελεχών του Γιουγκοσλαβικού Στρατού.

23. Βλ. Rusinow σσ. 136-137.

24. House of Commons, Session 1991-1992, Foreign Affairs Committee, First Report,

τάρρευση της πρώην Γιουγκοσλαβίας έλαβε χώρα παρά την ύπαρξη ενός λεπτομερούς και προοδευτικού συστήματος προστασίας των δικαιωμάτων εθνικών ομάδων το οποίο αποτελούσε παράδειγμα προς μίμηση για άλλα Κράτη²⁵.

Είναι αξιοσημείωτο, ότι όταν το σύστημα προστασίας εθνικών ομάδων της Γιουγκοσλαβίας κλονίσθηκε έντονα εξαιτίας της Αλβανικής εξέγερσης στο Κοσσυφοπέδιο το 1981, η Ομοσπονδία, ως σύνολο, έλαβε μέτρα για την διατήρηση της εδαφικής ακεραιότητας της χώρας. Έτσι, είναι δυνατόν να υποστηριχθεί, ότι η εκτεταμένη προστασία των δικαιωμάτων των εθνικών ομάδων της πρώην Γιουγκοσλαβίας είχε ως όριο της την αποδοκιμασία εκ μέρους της Ομοσπονδίας της απόσχισης ως εκδήλωσης αλλυτρωτικού εθνικισμού. Από το 1981 και μετά η τοπική κυβέρνηση της ΟΔ της Σερβίας ακολούθησε πολιτική σταδιακού περιορισμού της αυτονομίας της επαρχίας του Κοσσυφοπεδίου, η οποία κορυφώθηκε το 1990 με την οριστική κατάργησή της. Η πολιτική επιλογή της Σερβίας απετέλεσε αντικείμενο κριτικής από τις άλλες ομόσπονδες δημοκρατίες στη Συλλογική Προεδρία της χώρας²⁶. Οι μεταγενέστερες αποσχίσεις από την Ομοσπονδία δικαιολογήθηκαν με έμφαση επάνω στη βάση της διαφορετικής εθνικής ταυτότητας των Σλοβένων, Κροατών και Βόσνιων Μουσουλμάνων. Το ατυχές γεγονός, ωστόσο, ήταν ότι αυτές οι κινήσεις έγιναν με σύνθημα τον συγκεντρωτισμό στα νέα Κράτη και σηματοδοτούν, γι αυτό το λόγο, μια περαιτέρω οπισθοχώρηση από το παραδειγματικό σύστημα προστασίας των δικαιωμάτων των εθνικών ομάδων της πρώην Γιουγκοσλαβίας. Έτσι, οι Κροάτες υιοθέτησαν μια έντονα αντί-Σερβική πολιτική, με αποτέλεσμα να οδηγηθεί η μεγάλη Σερβική κοινότητα της Κροατίας σε ένοπλη εξέγερση και να επιδιώξει την απόσχισή της από το νεοσύστατο Κράτος. Η Κροατική κυβέρνηση ποτέ δεν αποδέχθηκε την ιδέα να απονεμηθούν στη Σερβική κοινότητα εκτεταμένα δικαιώματα αυτονομίας σύμφωνα με το πρότυπο της παλιάς Γιουγκοσλαβίας. Αντίθετα, απαλλάχθηκε από την ταραχοποιό Σερβική κοινότητα ανακαταλαμβάνοντας με στρατιωτική βία την ελεγχόμενη από τους Σέρβους περιοχή της Κράινα και εξαναγκάζοντάς τους να εγκαταλείψουν τη Κροατία τον Αύγουστο του 1995. Όμοια, οι Μουσουλμάνοι της Βοσνίας αρνήθηκαν να δημιουργήσουν μια Γιουγκοσλαβία σε μικρογραφία στο έδαφος της Βοσνίας-Ερζεγοβίνης, γεγονός που οδήγησε την Σερβική κοινότητα του νέου Κράτους σε ένοπλη

Central and Eastern Europe: Problems of the Post-Communist Era, London, HMSO 1992, σ. xix.

25. Βλ. P. Thornberry, Minorities and Human Rights Law, *A Minority Rights Group Report*, 1991, σ. 27.

26. Βλ. Keesings 1988, σ. 36375.

εξέγερση με σκοπό την απόσχιση τους από αυτό. Το αποτέλεσμα ήταν η έκρηξη μιας αιματηρής ένοπλης σύρραξης κατά την οποία όλες οι αντιμαχόμενες πλευρές επιδόθηκαν στις διαβόητες εθνικές εκκαθαρίσεις, τη δημιουργία δια της βίας εθνικά αμιγών περιοχών. Οι αγριότητες που διαπράχθηκαν στο έδαφος της Βοσνίας από το 1992 ως το 1995 προκάλεσαν την αποστροφή της διεθνούς κοινότητας και οδήγησαν τον ΟΗΕ να συστήσει το Διεθνές Ποινικό Δικαστήριο για Εγκλήματα που διαπράχθηκαν στο έδαφος της πρώην Γιουγκοσλαβίας. Τέλος, οι αρχές της FYROM έλαβαν νομοθετικά μέτρα, τα οποία περιόρισαν την άσκηση των πολιτιστικών και γλωσσικών δικαιωμάτων της Αλβανικής κοινότητας.

Η εικόνα που αναδύεται από την πρακτική των νέων Κρατών, τα οποία προέκυψαν από τη διάλυση της πρώην Γιουγκοσλαβίας, είναι αυτή της παλινδρόμησης στην εθνικιστική μισαλλοδοξία και της εγκατάλειψης του Γιουγκοσλαβικού μοντέλου προστασίας των εθνικών ομάδων. Η διάλυση της πρώην Γιουγκοσλαβίας είναι δυνατό να υποστηριχθεί, ότι οφείλεται στην μεγάλη διοικητική αποκέντρωση του Κράτους, η οποία είχε τον γενεσιουργό της λόγο στην ανάγκη εγγυήσεων της προστασίας της εθνικής ιδιαιτερότητας των λαών της Γιουγκοσλαβίας. Το αποτέλεσμα της διάλυσης της Γιουγκοσλαβίας, τουλάχιστον για το άμεσο μέλλον, φαίνεται να αποθαρρύνει τρίτα Κράτη από την απονομή εκτεταμένων εγγυήσεων προστασίας των δικαιωμάτων εθνικών μειονοτήτων. Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση της Βοσνίας-Ερζεγοβίνης: Η ειρηνευτική Συμφωνία του Dayton του 1995 προβλέπει την συνύπαρξη σε ενιαίο Κράτος, με ομοσπονδιακή διοικητική διάρθρωση, τριών από τα έξι συστατικά έθνη της πρώην Γιουγκοσλαβίας: των Μουσουλμάνων, των Σέρβων και των Κροατών. Είναι, πράγματι, ενδιαφέρον να δούμε, εάν οι τρεις αυτές εθνικές ομάδες θα μπορέσουν να συνυπάρξουν στα όρια του νέου Κράτους και να ξεπεράσουν τη βαθιά εχθρότητα που τις χωρίζει ύστερα από τη σύρραξη του 1992-95, ενώ δεν μπορούσαν να συνυπάρξουν στο ευνοϊκό για τα δικαιώματα τους περιβάλλον της πρώην Γιουγκοσλαβίας.